

16. Хахановський В.Г. Інтегрований банк даних: формування термінології та проблеми впровадження у правоохоронну діяльність / В.Г. Хахановський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – Вип. 1. – С. 307–311. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_1_36.

17. Петросян В.Г. Проблеми створення єдиної інформаційної системи правоохоронних органів України / В.Г. Петросян // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2010. – Вип. 1. – С. 299–304. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2010_1_44.

18. Новицький А.М. Правове забезпечення взаємодії державних інформаційних ресурсів / А.М. Новицький // Правова інформатика. – 2010. – № 2 (26). – С. 17–22.

19. Нестеренко О.В. Про інтероперабельність компонентів автоматизованих інформаційно-аналітичних систем / О.В. Нестеренко, І.С. Несетін // Правова інформатика. – 2012. – № 2 (34). – С. 3–12.

20. Стащак М.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативної розробки осіб, які готуються до вчинення злочину у складі організованої групи / М.В. Стащак, М.М. Перепелиця // Журнал научних публікацій аспірантів и докторантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurnal.org/articles/2014/uri101.html>.

ОРЕНДАРЧУК-САЛЄЄВА Л. М.,
аспірант кафедри кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.9

МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ В ЗАГАЛЬНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

У статті проаналізовано кримінальну субкультуру з погляду її впливу на традиційну культуру. Визначено основні культурні механізми, за допомогою яких здійснюється поширення цього негативного явища як на неповнолітніх осіб, так і на суспільство загалом.

Ключові слова: засоби масової комунікації, засоби масової інформації, Інтернет, злочинна культура, кінопродукція, живопис.

В статье проанализирована криминальная субкультура с точки зрения ее влияния на традиционную культуру. Определены основные культурные механизмы, с помощью которых осуществляется распространение данного негативного явления как на несовершеннолетних, так и на общество в целом.

Ключевые слова: средства массовой коммуникации, средства массовой информации, Интернет, преступная культура, кинопродукция, живопись.

In the article a question is analyzed the criminal subculture, from the point of view of its impact on the traditional culture. The main cultural machinery through which the spread of this negative phenomenon as minors, and on society as a whole.

Key words: media communication, media, Internet, criminal culture, film production, art.

Вступ. У сучасному житті суспільства практично в усіх сферах, так або інакше, наявні елементи кримінальної субкультури. Більше того, у деяких сферах кримінальні норми і правила не тільки замінили чинне законодавство, а й виконують регулятивні та нормативні функції цієї сфери.

Варто відзначити, що в радянському й пострадянському суспільстві кримінальна субкультура була темою під грифом «для службового використання», недоступною широким верствам населення. Загальними зусиллями правоохоронних органів та інститутів охорони громадського порядку (народні дружини, партійний контроль) суспільство було захищене від проникнення кримінальної субкультури в повсякденне життя громадян [6].

Дослідження питань, пов'язаних із поширенням механізмів інтеграції кримінальної субкультури в домінуючу культуру, набуло розвитку в наукових доробках провідних вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: Г.М. Андрєєвої, Н.В. Беляєвої, Г.Н. Горшенкова, Е.В. Грибанова, Д.Г. Донських, В.М. Дрьоміна, Д.В. Іванова, В.І. Катіна, Л.І. Стечкіна.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити, які існують механізми розповсюдження кримінальної субкультури в суспільстві, їх проникнення в традиційну культуру, що призводить до зміни моральних орієнтирів.

Результати дослідження. Сучасний споживчий підхід до визначення ролі культури в соціальному житті зводиться до розцінювання мистецтва через призму особистого задоволення та комерційної вигоди. Пріоритетне призначення культури, яке, окрім естетичної насолоди, зводиться до здійснення виховного, ідеологічного й пізнавального впливу, нівелюється антигуманними, аморальними та бездуховними сурогатами творчості, що формують егоїстичну мотивацію споживача. Кустарний образ «злочинної культури», насичений низькосортним штучним товаром для задоволення заниженого естетичного попиту суспільства на субмистецтво (субмузику, субживопис, субпродукти), не вимагає складної творчої роботи й рефлексивного мислення, дає змогу молодій людині, невдоволеній низьким соціальним, імовірно, навіть інтелектуальним статусом у системі суспільних відносин, порівняно швидко призвичаїтись до її своєрідного колориту, що компенсує процес депривації особистості реконструюванням внутрішньої Я-концепції. Саме так кримінальна субкультура з її ідеологією, мораллю та звичаями перетворюється на невід'ємну частину культурного буття, пронизуючи молодіжну свідомість антисоціальними атрибутами [19].

Саме ці антисоціальні атрибути стають основою для об'єднання неповнолітніх і розвитку всередині цих груп антицінностей, а саме: 1) фундаментальні – ціннісні орієнтації, потреби й інтереси, що виступають як основні елементи в механізмі злочинної поведінки; 2) регулятивні – норми, що регулюють взаємини між неповнолітніми злочинцями у зв'язку з веденням антисуспільного способу життя й учинення злочинів, специфічні ритуали спілкування та поведінки в їхньому злочинному середовищі; 3) атрибутивні – татування, жаргон, клички, міміка, жестикуляція, відображення належності до того чи іншого виду злочинної діяльності (кримінальна символіка); 4) емоційні – пісні, вірші, приказки на злодійську тематику [14, с. 69]; 5) психоемоційні – лідерство, конформізм, симпатії [1].

Зближенню й об'єднанню соціальних спільнот сприяє інтегративна функція культури. Основою їх єдності є спільна мова, єдина система цінностей, а також норми, що регулюють їхню поведінку. Інтегративна функція злочинної субкультури забезпечує групову поведінку як одну з умов збереження згуртованості й функціонування груп неповнолітніх кримінальної спрямованості. Аналіз інтегративної функції культури сприяє розкриттю механізму їх утворення та функціонування, виявленню рушійних сил і внутрішніх джерел цих процесів [5].

Одним із найкращих інструментів для розповсюдження кримінальної субкультури є засоби масової інформації, вони є найбільш масовими провідниками тих чи інших ідей, здійснюють найбільш ефективний вплив на світобачення населення. Вплив засобів масової комунікації є одним із найбільш недосліджуваних механізмів зворотного впливу злочинності на суспільство.

Відомо, що проблема злочинності найбільш часто привертає увагу письменників, журналістів, кінорежисерів. При цьому важкі питання кримінальної поведінки розгляда-

ються з різним ступенем компетентності, глибини проникнення в причинно-наслідковий механізм злочину, правдивості в зображенні особистості злочинців. Усе це позначається на формуванні ціннісних орієнтацій, установок, поглядів, суджень осіб, котрі знайомляться з подібними творами.

Зокрема, вивчення культурного середовища підлітків і молоді дало змогу встановити, що в більше ніж 80% неповнолітніх злочинців, котрі виховувалися в криміногенних соціально-психологічних умовах, інтерес до фільмів, літератури, публікацій у періодичній пресі обмежувався лише темами, пов'язаними з насиллям, убивством, пограбуванням, порнографією тощо. Огортання романтикою, а деколи й захопленням особистостей серійних убивць, терористів, злодійських «авторитетів», «паханів», «міжнародних злодіїв» сприяє формуванню в людей позитивної установки на злочинців, котра «спрацьовує» в безпосередньому спілкуванні з останніми. У соціальній психології таке явище називається «ефект ореолу», сутність якого полягає в формуванні специфічної установки (створення уявного образу) і приписуванні на основі цієї установки певних якостей конкретній людині. «Цей образ, раніше існуючий, виконує роль «ореолу», що заважає бачити реальні якості й вияв об'єкта сприйняття» [2].

Особливе місце в розповсюдженні кримінальної ідеології належить організованій злочинності й міфам, що її супроводжують. Так, наприклад, термін «кримінальний авторитет» широко розповсюджений у друці, у буденній мові, серед засуджених, працівників виправних установ і правоохоронних органів. Міф про всесилля «мафії» підкріплюється засобами масової інформації. Примушення, методи терору, що використовуються членами організованих злочинних співтовариств, стають елементами буденного життя, частиною культурних цінностей суспільства. Сама злочинність виступає як широко розповсюджена соціальна практика.

Засоби масової інформації є важливим культурологічним феноменом і найбільш результативним способом трансляції тих чи інших стандартів поведінки й розповсюдження певних цінностей [7].

Є всі підстави стверджувати, що сучасне інформаційне середовище сприяє відтворенню злочинності, а у зв'язку з явищем «інформація – злочинність» виявляється стійка системна взаємодія. Загальноприйнято, що телебачення, Інтернет, преса, аудіо та відеопродукція – носії та провідники масової споживаної інформації – перетворилися в потужний інструмент психологічного впливу, що охоплює своїм впливом майже все населення нашої планети. Є всі підстави вважати, що засоби масової комунікації в сучасний час є одним із найбільш ефективних засобів стереотипізації в суспільній свідомості злочинності як буденного соціокультурного явища [7].

Наступним інструментом розповсюдження кримінальної субкультури є художня творчість, що своїм сенсом направлена на формування особистості і її морально-психологічних якостей.

Ще на початку ХХ століття з'явилася праця, спеціально присвячена вивченню «впливу недоброякісної літератури на дитячу злочинність і самовбивство». Німецький учений Макс Гамбургер, котрий здійснив це дослідження, виявив прямий зв'язок між поширеністю в одному з округів злочинів проти моральності й кількістю проданої в ньому літератури на цю саму тему. Про це писав свого часу П.І. Люблінський, котрий майже сто років тому зробив висновок, що нездорове читання сенсаційних, кримінальних і порнографічних романів є «важливим соціальним фактором дитячої злочинності» [15].

Злочин як явище в багатьох випадках надзвичайне, завжди привертало увагу простих громадян, що природно для людей, які нечасто стикаються з подіями, які виходять за межі буденного життя. Безумовно, це не могло залишитися непоміченим для письменників, художників, кінематографістів. Цю проблему докладно вивчив професор Р. Мундхенк, котрий у своїй книзі «Злочин, література і культура» здійснив аналіз особливостей літературного опису окремих злочинів у Великобританії в XVIII і XIX століттях і реакції на це суспільства. Однією з причин підвищеного інтересу обивателя, журналістів, письменників до злочинців і злочинів стала система покарань, що склалася в той час у Великобританії й більшості європейських країн. Згідно з англійським законодавством, найменші злочини проти власності

(включаючи крадіжку, розбій, викрадення худоби, виготовлення фальшивих грошей) каралися найвищою мірою покарання – смертю, що згодом були визнано неефективним, негуманним і таким, яке потребувало реформування [7].

До початку XIX століття у Великобританії вже склався культурно-історичний пласт тюремного фольклору, котрий сформував напрям у літературі, зазначений ученими терміном «ньюгейтський роман», що являє собою цілісну, чітко вибудовану жанрову систему [16, с. 211–214].

Формування в літературному мистецтві «кримінального романтизму» пов'язують поміж інших факторів із традиційною публічною карою всередині XVIII століття, котра, наприклад, у Великобританії набула характеру яскравого, повчального й театралізованого видовища.

Опис судових процесів, історія знаменитих злочинців і їхніх злочинів розміщався серед політичних і економічних новин у спеціальних колонках у найбільш престижних газетах і журналах. Для тих, хто не міг дозволити собі придбати газету, або для тих, хто цікавився виключно темою злочинів і вбивств, широко розповсюджувалася на міських вулицях різноманітна друкована продукція у вигляді балад, правдивих зізнань, «останніх передсмертних слів». Якщо злочинець був особливо «знаменитий» своїми діяннями, його слава виходила за межі газет і вуличних балад, йому присвячувалися памфлети або бюлетені [16].

Культурологи, відзначаючи криміногенність «героїзації» злочинності, констатують, що кримінальний романтизм – це специфічне явище культури, що отримало розвиток і розповсюдження в масовому мистецтві, засобах масової інформації, рекламній індустрії, серед певних прошарків і груп, котрі характеризуються суб'єктивним розумінням процесів, які відбуваються в злочинному світі і його субкультурі, що виражається в ідеалізації, героїзації злочинної діяльності, її елементів і представників, а також їхніх духовно-моральних цінностей [12, с. 70–74]. У кінцевому підсумку, кримінальний романтизм, що отримав широке розповсюдження і став фактично одним із провідних напрямів сучасної масової культури, вийшов за межі творчих культурологічних явищ, які реалізуються в практичній діяльності людей.

Тому кримінальна проблематика, що стала однією з розповсюджених тем у різних сферах творчої діяльності, слугує культурологічною основою злочинності і, як наслідок, спонукає індивідумів до наслідування й застосування в практичній діяльності.

Ще одним інструментом розповсюдження кримінальної субкультури є засоби масової інформації, що включають у себе електронні та друковані видання, кінематограф і радіо. Варто розрізняти поняття «засоби масової комунікації» як більш загальне поняття, що включає в себе усну мову, телефон, пресу, телеграф, рекламу, книгу, комікс, і, звичайно, «засоби масової інформації» як результат, отриманий після використання комунікативних можливостей [4, с. 13–16].

Засоби масової інформації, виробляючи продукт для споживання людьми, дуже часто створюються з певним сенсом, що пропагує та закликає до насилля в суспільстві й безкарності злочинців.

Цікаві свідчення про ступінь розповсюдження кримінального жанру в кінопродукції можна отримати через рекламні пропозиції, що містяться в Інтернеті. На Інтернет-сайтах пропонують для придбання й перегляду перелік фільмів, які належить до того чи іншого жанру. Ознайомлення з переліком назв дало змогу сформулювати уявлення про ринок кіно та відеопродукції з погляду жанрових переваг. Виявилось, що кримінальна й інша подібна проблематика займає приблизно половину комерційних пропозицій, також широким попитом користуються фільми, які належать до жанру «кінобойовиків» [7, с. 356–357].

Кримінальна субкультура культивується на радіо. У програмах, у яких розказується «все про ув'язнених, для ув'язнених і для всіх тих, кому не байдужа їхня доля», виконуються тюремні, злодійські і просто «блатні» пісні. Найбільше відображена кримінальна тема в піснях так званого «російського шансону». Кримінальний романтизм, культ жорстокості широко експлуатуються в комп'ютерних іграх [12].

У радянській літературі негативному впливу «поганих» фільмів, телевізійних передач, книг тощо на формування особистості підлітків приділялася значна увага, ураховуючи ідеологічну роль засобів масової інформації в суспільстві. Однак і тоді не було єдиної думки щодо наслідків захоплення підлітками кримінальним жанром, фільмами «жахів», продукцією

еротичного й порнографічного змісту. Одні стверджували, що негативний вплив книг і кінофільмів, які «пропагують» злочинний спосіб життя, можна вважати безпосередніми причинами вчинення підлітками злочинів [3, с. 82–89]. Інші вчені вважали, що через канали засобів масової інформації підлітки засвоюють тільки стандарти зовнішнього вигляду та поведінки, у тому числі й соціально несхвальні [20], черпають знання про способи вчинення злочинів [18].

Часта демонстрація кінопродукції, що містить сцени насилля та жорстокості, зумовлює велику вірогідність агресивної поведінки [18].

Варто погодитися з думкою польського криминолога Б. Холіста, що вплив демонстрації жорстоких сцен і актів агресії можна розглядати із двох боків: вплив на особистість і вплив на інформаційну функцію. Перший полягає у впливі на процес формування установок і ціннісних орієнтацій молоді, а другий – у розповсюдженні відомостей про методи вчинення та приховування слідів злочину. Пропаганда нових методів учинення злочинів засобами масової інформації відіграє все ж значно меншу роль, ніж вплив цих засобів на формування установок і ціннісних орієнтацій [21].

У цьому зв'язку потребує вивчення здатність навчання насильницьких агресивних дій за допомогою засвоєння правил і стандартів поведінки, дотримуваних і таких, що демонструються кримінальними героями. Так, усе частіше зустрічаються відомості про вбивства в школах, що вчиняються учнями. Масові вбивства стають щоденною практикою, і люди починають звикати до щоденних повідомлень про чергові вбивства [8].

Спотворене уявлення про злочинця як особу з «подвигами», популяризація «кримінальних авторитетів» створює в суспільстві морально-психологічні умови для розповсюдження злочинності в соціумі. Романтизація злочинності надає криминогенний вплив на підлітків, копіюючи образи злочинної поведінки.

Особливе місце в розповсюдженні кримінальних стандартів поведінки належить Інтернету, котрий розширив сферу безпосереднього спілкування фактично до безмежних кордонів. Інтернет подається сьогодні як важливе інформаційно-комунікативне середовище, без якого немислимий подальший розвиток людства [11, с. 491–513]. Однак Інтернет не тільки надає найширші можливості для інтенсифікації спілкування й отримання різноманітної інформації, а й створив благополучні умови для деструктивних дій, крайнім виявом яких є злочинна діяльність [7].

«Основою сучасних інформаційно-комунікативних технологій є Інтернет, що являє собою медіум, тобто одночасно засіб і середовище віртуалізації суспільства, завдяки якому йде перетворення системи соціальних інститутів у віртуальну реальність. Віртуальне виробництво, віртуальна корпорація, віртуальні гроші, віртуальні політики, віртуальний секс допускають і ініціюють перетворення комп'ютерних мереж не тільки на головний засіб, а й у середовище життєдіяльності суспільства», – пише В.В. Зотов [9].

Д.В. Іванов виділяє такі чотири властивості Інтернету: Інтернет реалізує комунікативні функції соціальних інститутів; глобальним соціокультурним феноменом Інтернет став унаслідок того, що він виступив засобом неінституціалізованих, непідконтрольних суспільству комунікацій; неінституціалізовані комунікації, що здійснюються в Інтернеті, призвели до відходу користувачів із нормативного контролю соціальних інститутів; в Інтернеті традиційні соціальні інститути не можуть функціонувати у вигляді нормативних структур, але вони існують у мережі як образи, котрі можна транслювати й котрими можна маніпулювати [10].

Усезростаючий вплив засобів масової комунікації найтісніше пов'язаний із криміналізацією суспільної свідомості. Пропаганда жорстокості, насилля, збочені форми сексуальної поведінки, злочинного способу життя потребує осмислення наслідків. Не випадково все частіше зустрічаються повідомлення про масові вбивства в школах, що вчинюються учнями.

Висновки. Узагальнюючи все вищевикладене, можна підсумувати, що Інтернет сприяє розвитку неформальних стандартів спілкування, набуваючи глобального й фактично неконтролюючого характеру. Потрібно зробити профілактику кримінального впливу Інтернету за допомогою засобів масової комунікації. Необхідно зробити основний акцент на пропаганді правослухняної поведінки й заохочувати неповнолітніх до того, щоб зменшити час перебування їх в Інтернеті.

Список використаних джерел:

1. Амінов Д.І. Молодіжний екстремізм / Д.І. Амінов, Р.Е. Оганян. – М. : Тріада, Лтд, 2005. – С. 54.
2. Андреева Г.М. Соціальна психологія / Г.М. Андреева. – М. : МГУ, 1980. – С. 151.
3. Дослідження соціальної ситуації розвитку особистості неповнолітнього злочинця / [Н.В. Беляєва, А.І. Долгова, Н.А. Дремова, В.Д. Єрмаков] // Соціально-психологічна характеристика особистості неповнолітнього злочинця. – М., 1975. – С. 82–89.
4. Горшенков Г.Н. Інформаційна злочинність: кримінологічна безпека особистості, загрози і заходи захисту / Г.Н. Горшенков, Г.Г. Горшенков, А.Г. Горшенков // Вісник Нижегородського університету ім. Н.І. Лобачевського. Серія «Ідея конституціоналізму в РФ і за кордоном і практика її реалізації». – Вип. 1 (6). – Нижній Новгород, 2003. – С. 13–16
5. Грибанов Е.В. Соціокультурний аналіз і міри протидії / Е.В. Грибанов // Юрист – Правоведь. – 2010. – № 3. – С. 16–20.
6. Донских Д.Г. Взаємозв'язок кримінальної субкультури і злочинної поведінки / Д.Г. Донских // Право і держава: теорія і практика: науково-практичний інформаційний аналіз. – 2009. – № 6. – С. 113–115.
7. Дрьомін В.М. Злочинність як соціальна практика: Інституціональна теорія криміналізації суспільства : [монографія] / В.М. Дрьомін ; ОНЮА. – Одеса : Юрид. л-ра, 2009. – С. 329.
8. Зелінський А.Ф. Кримінальна психологія / А.Ф. Зелінський. – К. : Юрінком-Інтер, 1999. – С. 134.
9. Зотов В.В. Габітуалізація і інституціоналізація інформаційно-комунікативного простору сучасного суспільства / В.В. Зотов // Глобалізація і соціальні зміни: матеріали наукової конференції «Ломоносовські читання-2006» : збірник статей молодих вчених // Електронна бібліотека соціологічного факультету ім. М.В. Ломоносова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.socio.msu.ru>.
10. Иванов Д.В. Віртуалізація суспільства / Д.В. Иванов. – СПб. : Петербурзьке сходознавство, 2000. – С. 96.
11. Кастельс М. Інформаційна епоха, економіка, суспільство і культура / М. Кастельс ; пер. з англ. під наук. ред. О.І. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЕ, 2000. – С. 491–513.
12. Катін В.І. Кримінальний романтизм як явище культури Росії / В.І. Катін // Питання культурології. – 2007. – № 7. – С. 70–74.
13. Лебедев С.Я. Антисуспільні традиції, звичаї і їх вплив на злочинність : [навчальний посібник] / С.Я. Лебедев. – Омськ : Вища школа міліції МВС СРСР, 1989. – С. 69.
14. Люблінський П.І. Боротьба зі злочинністю в дитячому і юному віці / П.І. Люблінський // Соціально-правові нариси. – М., 1923. – С. 72.
15. Матвієнко І.А. Генезис і жанрові особливості ньюгейтського роману (до постановки проблеми рецепції ньюгейтського роману в російській літературі XIX ст.) / І.А. Матвієнко. – Томськ : Вісті Томського політехнічного університету, 2006. – Т. 309. – № 6. – С. 211–214.
16. Психологічні і соціологічні аспекти функціонування телебачення в сучасному західному суспільстві // Особистість і соціальне середовище: ідеологічні і психологічні аспекти спілкування. – М., 1990. – С. 94–96, 107–108.
17. Ратинов А.Р. Судова психологія для слідчих : [навчальний посібник] / А.Р. Ратинов. – М., 1967. – С. 59.
18. Соціологія : [навчальний посібник] / упоряд. І.Д. Єрьоміна. – Суми : Довкілля, 2005. – С. 129.
19. Стечкіна Л.І. Про деякі напрями вивчення кримінологічних аспектів впливу засобів масової інформації / Л. І. Стечкіна // Юридичні гарантії застосування права і режим соціалістичної законності в СРСР. – Ярославль, 1978. – С. 77.
20. Холіст Б. Кримінологія. Основні проблеми / Б. Холіст ; пер. з польського. – М. : Юрид. літ., 1977. – С. 123.

